

УДК 334:502/504

Салатюк Н.М.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
Національного університету харчових технологій

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ТА ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТНК В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

ECONOMIC EFFECTS AND PROBLEMS OF INTERNATIONAL CORPORATIONS IN UKRAINE IN TERMS OF WORLD GLOBALIZATION

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто сутність ТНК та їх роль в посиленні процесів глобалізації в Україні. Розглянуто критерії визначення статусу ТНК за різними методичними підходами. Проаналізовано обсяги іноземного інвестування в українську економіку та найбільш привабливі сфери та галузі для ТНК в Україні. Визначено позитивні ефекти від отримання іноземних інвестицій для економіки України. Проаналізовано наслідки та проблеми діяльності ТНК в Україні. Обґрунтовано необхідність посилення ролі держави в регулюванні діяльності ТНК в Україні.

Ключові слова: ТНК, інвестиційна політика, конкурентоспроможність, глобалізація, транснаціоналізація.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены сущность ТНК и их роль в усилении процессов глобализации в Украине. Рассмотрены критерии определения статуса ТНК по разным методическим подходам. Проанализированы объемы иностранного инвестирования в украинскую экономику и наиболее привлекательные сферы и отрасли для ТНК в Украине. Определены положительные эффекты от получения иностранных инвестиций для экономики Украины. Проанализированы последствия и проблемы деятельности ТНК в Украине. Обоснована необходимость усиления роли государства в регулировании деятельности ТНК в Украине.

Ключевые слова: ТНК, инвестиционная политика, конкурентоспособность, глобализация, транснационализация.

ANNOTATION

The article describes the role of international corporations in process of globalization of Ukraine. Criteria of the TNC status determination under different methodological approaches were considered. Foreign investment volumes into the Ukrainian economy and the most attractive for the TNCs fields and industries in Ukraine were analyzed. Positive effects for the Ukrainian economy from receiving foreign investments were determined. Problems and analysis are described in the article, as well as strong need of key role of the government in regulation of activities of international corporations.

Key words: international corporations, investment policy, competitiveness, globalization, transnationalisation.

Постановка проблеми. Для України, економіка якої знаходиться в глибокій системній кризі, актуальною є проблема залучення іноземних інвестицій. Значними інвестиційними ресурсами володіють великі транснаціональні компанії, для яких економіка України є досить привабливою сферою капіталовкладень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив діяльності ТНК на розвиток економіки України досліджувався в працях вітчизняних вчених, наприклад, в роботах О. Білоруса, В. Будкіна, В. Гейця, А. Кредісова, Д. Лук'яненка, Є. Панченка, Ю. Пахо-

мова, А. Пересади, А. Поручника, В. Рокочої, А. Румянцева, В. Сіденка, А. Філіпенка.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах зростаючої глобалізації транснаціональні компанії стають наймогутнішими суб'єктами світового господарства. Їх діяльність для розвитку економіки України набуває все більшого значення, що вимагає подальших досліджень їх ролі та впливу на економічне зростання нашої країни. Недостатньо дослідженою є проблема регулювання державою присутності ТНК та стимулювання їх інвестиційної активності в Україні.

Мета статті полягає у дослідженні впливу ТНК на розвиток економіки України та аналізі наслідків і перспектив їх діяльності в умовах зростаючої глобалізації світової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Активний розвиток ТНК припадає на другу половину ХХ ст. – початок ХХІ ст., коли транснаціоналізація світової економіки стає якісно новим, вищим етапом інтернаціоналізації світового господарства. ТНК стають могутніми суб'єктами, знаряддями і локомотивами глобалізації світової економіки. На світовому ринку нині функціонують 82 000 ТНК та їх філій, на які припадає 50% світової торгівлі та 67% зовнішньої торгівлі, а також 80% винаходів і ліцензій [1].

Країнами походження найбільших ТНК є такі постіндустріальні країни, як, зокрема, США, Великобританія, Німеччина, Китай, Японія, Франція, на територіях яких розміщено понад 80% материнських компаній і близько 33% філій іноземних ТНК, у країнах, які розвиваються, розміщено 19,5% і майже 50% відповідно, у постсоціалістичних – близько 0,5% і 17% відповідно [1].

Транснаціональна компанія – це компанія або корпорація, що володіє виробничими підрозділами та активами закордоном в багатьох країнах. В науковій літературі розрізняють два визначення компаній, що здійснюють міжнародні операції:

1) визначення за Н. Худом, С. Янгом та Дж. Даннінгом, які вважали, що ТНК – це будь-яке підприємство, що володіє (повністю чи частково), управляє майном, а також контролює

його, має прямі іноземні інвестиції, які можуть забезпечувати дохід у більш ніж одній країні [2, с. 453];

2) офіційне визначення поняття ТНК і МНК Організацією Об'єднаних Націй: термін «МНК» стали використовувати для ідентифікації міжнародних фірм, але тих, які знаходяться у володінні осіб із різних країн; термін «ТНК» ввели для позначення компаній, які володіють прямими іноземними інвестиціями і знаходяться у володінні осіб однієї країни [2, с. 455].

Критерії визначення ТНК за підходами ООН:

1) наявність материнської компанії і підрозділів закордоном не менше ніж у двох країнах світу; закордонні підрозділи можуть засновуватися компанією на основі прямих іноземних інвестицій через:

- створення виробничих потужностей;
- злиття та поглинання інших підприємств;

2) контроль активів закордонних підрозділів передбачає, що частка акціонерного капіталу в дочірньому підприємстві, що належить материнській компанії в іншій країні, становить не менше 10%, а в деяких країнах цей поріг може виявитися вищим, наприклад, у Великобританії частка іноземного капіталу повинна становити 20% і більше.

ЮНКТАД було виділено такі критерії для віднесення компанії до категорії ТНК, що послужило основою уточненого формулювання. Зокрема, ТНК вважається компанія:

- що має підрозділи у двох або більше країнах;
- що здатна проводити узгоджену політику через один або кілька центрів прийняття рішень;
- материнська компанія якої має можливість контролювати активи інших економічних одиниць у державах їхнього базування шляхом участі в капіталі;
- застосовує прямі інвестиції закордоном для побудови нових підприємства, філій, що робить компанію транснаціональною [2, с. 456].

В Україні перші іноземні ТНК з'явилися в період ринкових перетворень на початку 90-х років. Найбільш привабливими сферами економіки для них були торгівля споживчими товарами, харчова і тютюнова промисловість та паливно-енергетична сфера. На початку 2000-х років, коли з'явилися ознаки виходу з економічної кризи, збільшилися прямі іноземні інвестиції ТНК в Україну, що привело до очікувань держави щодо припливу значних іноземних інвестицій як потужного джерела економічного зростання.

Але ТНК не стали локомотивами економічного розвитку в Україні внаслідок наявної макроекономічної нестабільності, непрозорої податкової системи і значної корупції. Україна має один з найнижчих показників залучення прямих іноземних інвестицій серед країн Центральної і Східної Європи та СНД. За обсягами

іноземних інвестицій на душу населення Україна поступається навіть Албанії та Казахстану [1].

Серед компаній, які вклали прямі закордонні інвестиції в українську економіку, провідне положення займають російські корпорації (37,8% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій, залучених до України). За ними йдуть інвестори з Кіпру (9,7%), Великої Британії (9,2%), Нідерландів (5,8%), Австрії (5,7%), Британських Віргінських островів (3,2%), США (1,9%), причому зрозуміло, що інвестори з Кіпру і Британських Віргінських островів – це українські олігархи, які вивозили свої капітали до офшорних зон (рис. 1) [3].

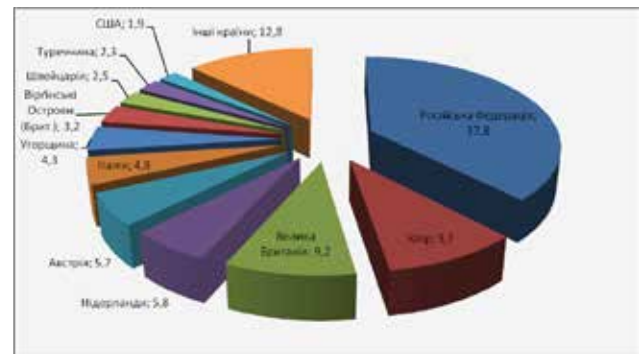

Рис. 1. Прямі іноземні інвестиції із країн світу в економіку України у 2016 році (%)

Серед закордонних інвесторів найбільш інвестиційно-привабливими в Україні є такі галузі економіки: харчова промисловість та переробка сільськогосподарських продуктів – 15,7% від загального обсягу прямих закордонних інвестицій, залучених до України; торгівля – 15,6%; фінансова сфера – 8,5%; машинобудування – 8,0%; транспорт – 7,6%; металургія та обробка металу – 5,4%; операції з нерухомістю – 4,6%; хімічна та нафтохімічна промисловість – 4,1% [3].

Найвідомішими ТНК, які вклали найбільші інвестиції у дочірні компанії, філіали і спільні підприємства в Україні останніми роками, в харчовій промисловості є «McDonald's Corporation», «Nestlй S.A.», «Coca-Cola»,

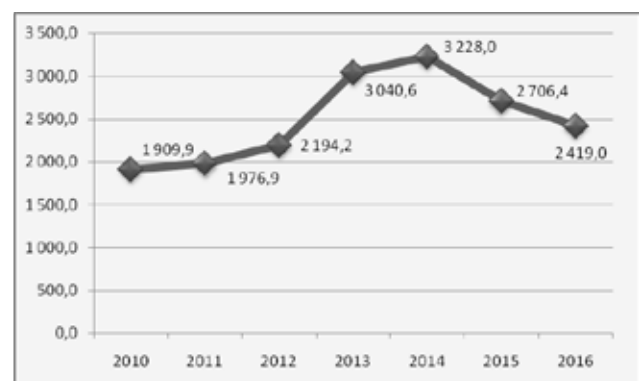

Рис. 2. Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у 2010–2016 роках (млн. дол. США)

“Unilever”, “PepsiCo”; в тютюновій промисловості є “British American Tobacco”; нафтогазовій промисловості є “British Petroleum”, “Shell”; хімічній промисловості є “Procter&Gamble” [4].

З 2010 по 2016 роки найбільший обсяг інвестицій у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів транснаціональними компаніями був зроблений у 2013–2014 роках і досягав 3 228 млн. дол. США, а з початком військових дій на сході України він різко впав до 2 419 млн. дол. США (2016 рік), що пов'язано із зростанням ризиків для іноземних інвесторів [3].

Українська харчова, тютюнова промисловість і торгівля є найбільш привабливими галузями для ТНК, тому що в них обіг капіталу є швидким, а економічні ризики – мінімальними.

Теоретичним підґрунтям мотивації про доцільність розміщення філій ТНК в Україні (або інших країнах) є модель Даннінга і Портера під назвою «еклектична парадигма». Згідно з нею нарощування міжнародного виробництва ТНК здійснюється на основі врахування трьох груп факторів (переваг): переваги власності (конкурентні переваги); переваги інтернаціоналізації; переваги розміщення (локалізації) [2, с. 476]. Оцінивши свої можливості та переваги, ТНК визначає свій стратегічний план щодо здійснення прямих іноземних інвестицій в Україну, отримуючи доступ до дешевої кваліфікованої робочої сили, багатих ресурсів, маючи вигідну локалізацію і захист власності.

Діяльність ТНК може мати як позитивні, так і негативні наслідки для приймаючих країн, зокрема для України. До позитивних впливів можна віднести такі переваги:

- ТНК сприяють раціональнішому розподілу виробничих ресурсів та їх більш ефективному використанню;

- інвестиції ТНК ведуть до покращення виробничої бази в країні за рахунок побудови нових підприємств, модернізації наявних, поширення нових технологій, засобів виробництва і кращої організації праці, а також зростання зайнятості населення та підвищення кваліфікації робітників;

- виробництво в підрозділах ТНК в Україні веде до створення високоякісної продукції за міжнародними стандартами якості, що сприяє, з одного боку підвищенню конкурентоспроможності продукції і зростанню продуктивності праці, а з іншого боку, кращому задоволенню потреб населення;

- ТНК сприяють посиленню конкуренції, створенню конкурентного середовища на національному ринку та розширенню міжнародного співробітництва, що стимулює українського товаровиробника підвищувати ефективність власного виробництва;

- створюючи свої підрозділи в нашій країні, ТНК сплачують податки до державного бюджету і збільшують зайнятість населення, що сприяє зростанню доходів в країні; так, із

20 найбільших підприємств-платників податків в Україні 11 підприємств є дочірніми компаніями ТНК [3];

- діяльність ТНК сприяє реструктуризації економіки, орієнтуючись на попит і пропозицію на товари та послуги на світовому ринку; останніми роками під впливом ТНК активізувався розвиток таких галузей, як харчова та тютюнова промисловості, торгівля, фінанси, енергетика та телекомунікації, тобто пріоритет мають галузі зі швидким обігом капіталу й найбільшими ринками збуту;

- входження ТНК в економіку України підвищує інвестиційну привабливість країни і покращує її міжнародний імідж;

- входження ТНК в економіку України сприяє посиленню процесів інтернаціоналізації і глобалізації, що веде до посилення відкритості національного ринку, активізації міжнародних торговельних відносин і зв'язків зі світовими регуляторними інституціями (СОТ, МВФ, СБ тощо).

Негативний вплив функціонування ТНК на економіку України може бути таким суттєвим, що перекидає ймовірні позитивні ефекти:

- ТНК часто втручаються у сфери, що традиційно вважаються сферами державних інтересів; транснаціональні корпорації здатні протидіяти реалізації неприйнятної для них економічної політики України, вони можуть лобювати свої інтереси і навіть дезорганізувати зовнішньоекономічну сферу країни загалом; при цьому ТНК ведуть свою діяльність у тих сферах, які вигідні міжнародним компаніям, а не економіці України, тобто в галузях зі швидким обігом капіталу, а інші залишаються без інвестицій;

- ТНК не зацікавлені в державній політиці протекціонізму, їх діяльність веде до загострення конкуренції і банкрутства національних компаній, їх поглинання транснаціональними компаніями, що призводить до зростання безробіття;

- ТНК вміло приховують свої прибутки від оподаткування шляхом перекачування їх в дочірні компанії, що діють у країнах з нижчим рівнем оподаткування, використовуючи трансфертні ціни; внаслідок цього держбюджетом нашої країни недоотримуються очікувані податкові надходження;

- ТНК здатні встановлювати монопольну владу на національних ринках та монопольно високі ціни і диктувати інші умови, які зачіпають інтереси вітчизняних виробників, що веде до поступового витіснення їх з національного ринку;

- ТНК отримують доступ до сировинної бази країни і дуже часто їх діяльність характеризується хижацькою експлуатацією природних ресурсів, що порушує екологічні стандарти і загострює екологічну кризу в Україні;

- дбаючи про захист власних інтересів, ТНК концентрують наукові дослідження і технічні

розробки в країні базування, а не в Україні; дуже часто ТНК завозять застарілі технології і засоби виробництва, щоб продовжити їх життєвий цикл і термін експлуатації, що може порушувати екологічні стандарти, прийняті в нашій країні.

Для забезпечення економіки країни від негативних наслідків діяльності ТНК уряду країни потрібно, з одного боку, проводити інвестиційно-привабливу політику, дбаючи про приплив інвестицій в Україну, а з іншого боку, застосовувати такі заходи щодо контролю діяльності ТНК:

- створити законодавчі акти щодо регламентації і контролю державою діяльності ТНК, особливо щодо виконання ними взятих на себе інвестиційних зобов'язань;

- збільшити прозорість і чіткість умов ведення бізнесу та усунути корупцію у відносинах з чиновниками;

- реформувати податкову політику, створюючи податкові пільги для іноземних інвесторів, що вкладають інвестиції в пріоритетні для української економіки галузі;

- захищати інтереси національних товаровиробників, стимулюючи пріоритетні експортні галузі і обмежуючи вивезення національних капіталів в офшорні зони;

- активізувати антимонопольний нагляд за діяльністю ТНК для обмеження монопольних цін і ринкової влади на внутрішньому ринку.

Висновки. Вплив ТНК на економічний розвиток України є неоднозначним і навіть суперечливим. Негативні наслідки їх діяльності можуть бути більш значними, ніж вигоди. Водночас потреба в інвестиційних ресурсах штовхає Україну до відкриття своєї економіки для міжнародних корпорацій. Уряд повинен зробити оцінку цих негативних впливів і регулювати рівень присутності ТНК в Україні. Це дасть можливість залучити в Україну високотехнологічні ТНК з довгостроковими інвестиціями.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Експерти про транснаціональні корпорації в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Economics/74635>.
2. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку : [монографія] / [П. Куцик, О. Ковтун, Г. Башнянин]. – Львів : Видавництво ЛКА, 2015. – 594 с.
3. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
4. 200 крупнейших компаний Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.ua/ratings/2>.